

СЕГМЕНТАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ (ДОСВІД ПОЛЬЩІ, ЧЕХІЇ ТА СЛОВАЧЧИНИ)

THE SEGMENTATION OF PUBLIC AUTHORITY (THE EXPERIENCES OF POLAND, THE CZECH REPUBLIC AND SLOVAKIA)

Попович Т.П.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Статтю присвячено дослідженню специфіки сегментації публічної влади у державах Центральної Європи. Підкреслюється важливість цього явища, в основі якого лежить механізм «стримувань і противаг», який дозволяє досягти максимально якісної взаємодії органів державної влади, а також забезпечити ефективність. Акцентується увага на поділі публічної влади у Польській, Чеській та Словацькій республіках шляхом дослідження особливостей функціонування окремих гілок влади, на основі чого виводяться характерні риси механізму «стримувань і противаг» цих держав.

Ключові слова: сегментація, публічна влада, механізм «стримувань і противаг».

Статья посвящена исследованию специфики сегментации публичной власти в государствах Центральной Европы. Подчеркивается важность данного явления, в основе которого лежит механизм «сдержек и противовесов», который позволяет достичь максимально качественного взаимодействия органов государственной власти, а соответственно и обеспечить их эффективность. Акцентируется внимание на разделении публичной власти в Польской, Чешской и Словацкой республиках путем исследования особенностей функционирования отдельных ветвей власти, на основе чего выводятся характерные черты механизма «сдержек и противовесов» данных государств.

Ключевые слова: сегментация, публичная власть, механизм «сдержек и противовесов».

The article is devoted to the research of the specifics of the segmentation of public power in the states of Central Europe. It emphasizes the importance of this phenomenon, which is based on the mechanism of "checks and balances", which allows to achieve the highest possible quality interaction of public authorities, and, accordingly, to ensure their effectiveness. The attention is emphasized on the division of public authority in the Polish, Czech and Slovak republics, by the research of the peculiarities of the functioning of individual branches of power, on the basis of which the characteristic features of the mechanism of "checks and balances" of these states are derived.

Key words: segmentation, public power, mechanism of "checks and balances".

Постановка проблеми. У сучасних демократіях поділ влади у класичному сенсі виглядає досить проблематичним. В умовах, коли партія, яка одержала перемогу, отримує «все» (у всякому випадку в мажоритарних двопартійних демократіях): і виконавчу владу, і контроль над законодавчою владою, і (інколи) непрямий контроль навіть над деякими ланками судової влади – на перший план виходить питання про реальне, а не інституційне урівноваження різних центрів влади. На зміну інституційному приходиться функціонально-прагматичний підхід. Гарантія працездатності і стабільності демократичних інститутів повсюди вбачається уже не в розмежуванні трьох основних гілок влади, а в «стримуваннях і противагах», в інституалізації «контрвлади» (або «контрвлад») чи то оформлення взаємодії між більшістю й опозицією, розподіл повноважень і відповідальності між центральними і регіональними (там де вони є) урядами, чи то навіть будь-якими місцевими одиницями. Водночас стає очевидним, що проблема стабільності і гарантованості демократії взагалі не зводиться тільки до наявних влад як таких [1, с. 14].

Загалом, актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю існування у демократичній державі ефективної моделі поділу влади, в основі якої лежить система стримувань і проти-

ваг. Механізм стримувань і противаг, що спирається на його конституційну модель влади, є спільною ознакою всіх досліджуваних держав Центральної Європи. Його досконалість дозволяє не лише запобігти узурпації влади, а й також сприяє підвищенню ефективності публічної влади. Взаємодія «гілок влади» при цьому рідко перетворюється на конкуренцію або ж протистояння. Проте у кожній із країн набір організаційних засобів побудови і функціонування механізму стримувань і противаг проявляється по-особливому.

Стан опрацювання проблеми (ступінь наукового опрацювання). Проблематика сегментації публічної влади знайшла свій вияв у працях вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема А. Лейпхарта, Л. Ентіна, А. Шайо, Р. Елжі, В. Лемака, В. Кривоного, В. Осятинського, І. Процюка, К. Бабенка, О. Бульби та інших. Проте, слід зауважити, що більшість досліджень присвячена окремим аспектам цієї тематики, практично відсутні спроби комплексного дослідження цього явища через призму досвіду країн Центральної Європи.

Метою дослідження є аналіз механізму сегментації публічної влади в державах Центральної Європи, виокремлення його сутнісних рис з урахуванням специфіки системи «стримувань і противаг» кожної з досліджуваних держав.

Виклад основного матеріалу. 1. У Польській Республіці у 1989–1990 роки форма правління через зміни до Конституції була істотно змінена (із соціалістичної на парламентську республіку). Практика функціонування інститутів політичної системи в період 1990–1992 років засвідчила незавершеність цього процесу, системні недоліки тієї моделі влади, котра поєднувала в собі одночасно європейські і соціалістичні традиції конституціоналізму. Найбільшим «витвором» цього періоду стало формування так званого «договірного парламенту». Тоді нову конституцію так і не було схвалено, бо із самого початку предметом політичного конфлікту було питання про легітимність прийняття Конституції, а не її змісту [2, с. 52]. Після тривалого конституційного процесу лише в 1997 р. було схвалено нову Конституцію Польської Республіки [3]. На основі аналізу її змісту та практики застосування відомий учений Роберт Елжі визнав Польщу напівпрезидентською республікою, акцентуючи увагу на варіанті цієї форми правління [4, с. 68].

Механізм стримувань і противаг у цій державі характеризується такими рисами.

По-перше, Рада Міністрів (уряд) Польської Республіки спирається на широкі конституційні повноваження, які роблять її головним органом управління державою. Згідно зі статтею 146 Конституції, «Рада Міністрів проводить внутрішню і зовнішню політику держави, які не закріплені за іншими державними органами та органами територіального самоврядування», а також вона «керує урядовою адміністрацією». Уряд Польської Республіки бере до розв'язання будь-яке питання державного управління, вирішуючи його або самостійно (на підзаконному рівні), або через Парламент шляхом подання законопроекту.

По-друге, Уряд Польщі (наділений вагомими повноваженнями) цілковито відповідальний перед Сеймом. Рада Міністрів не може приступити до виконання повноважень, якщо Сейм не легітимує її діяльність шляхом: а) схвалення програми діяльності Уряду; б) вираження йому вотуму довіри.

Однак при цьому Сейм наділений повноваженням «конструктивного вотуму недовіри» щодо Уряду (за пропозицією, внесеною не менше ніж 46 депутатами, із зазначенням кандидата на посаду Голови Ради Міністрів (стаття 158 Конституції)).

По-третє, вагомі повноваження Парламенту у сфері законотворення та формування відповідального перед ним Уряду компенсуються сильним інститутом Президента. Стаття 126 Конституції визначає, що Президент є верховним представником Польської Республіки і гарантом безперервності державної влади, а, крім того, він «підключається про дотримання Конституції, стоїть на сторожі суверенітету і безпеки держави, а також непорушності і неподільності її території».

Підкреслює позиції Президента й спосіб його обрання – прямі вибори. Згідно зі статтею 127 Конституції, «Президент Республіки обирається Наро-

дом шляхом загальних, рівних, прямих виборів і таємним голосуванням». Але особливим засобом Президента щодо противаги Парламенту виступає його право дострокового припинення повноважень Сейму (і Сенату). Стаття 97 Конституції передбачає: «Президент Республіки, запросивши й отримавши думку Маршала Сейму та Маршала Сенату, може в визначених у Конституції випадках видати розпорядження про скорочення терміна повноважень Сейму. Разом зі скороченням терміна повноважень Сейму скорочується і термін повноважень Сенату». Конституція Польської Республіки встановлює два випадки, які є підставами для дострокового припинення повноважень Парламенту: а) відповідно до частини 2 статті 155 Конституції, «якщо Раді Міністрів не виражено довіри в порядку, передбаченому ч.1, Президент Республіки скорочує термін повноважень Сейму і призначає вибори»; б) згідно зі статтею 225 Конституції, «якщо протягом 4 місяців із дня внесення до Сейму проекту бюджетного закону він не буде представлений Президенту Республіки для підписання, Президент Республіки може протягом 14 днів видати розпорядження про скорочення терміна повноважень Сейму». Необхідно вказати, що обидва наведені випадки покликані стимулювати політичну структурованість Парламенту навколо складу Уряду та вирішення бюджетного питання.

По-четверте, Уряд наділений серйозними засобами противаги щодо Президента, що проявляється в інституті контрасигнатури. Відповідно до статті 144 Конституції, Президент Республіки видає офіційні акти, проте вони «дійсні за наявності підпису голови Ради Міністрів, який унаслідок підписання акта несе відповідальність перед Сеймом». Винятки з цього правила стосуються лише церемоніальних повноважень глави держави.

По-п'яте, важливою характеристикою механізму стримувань і противаг у Польщі виступає інститут конституційного контролю. Конституційний трибунал було засновано в цій державі ще в кінці 1980-х років. Проте лише зі схваленням у 1997 р. Конституції і відповідного Закону «Про Конституційний трибунал» конституційне правосуддя набуло завершеного й ефективного характеру [5]. Висока роль Конституційного трибуналу у створенні простору конституційного контролю, який впливає на політичні гілки публічної влади, проявляється у його широких повноваженнях. Згідно зі статтею 188 Конституції, Конституційний трибунал розглядає справи: 1) про відповідність законів і міжнародних договорів Конституції; 2) про відповідність законів ратифікованим міжнародним договорам, ратифікація яких вимагала попередньої згоди, вираженої в законі; 3) про відповідність приписів права, що видаються центральними державними органами, Конституції, ратифікованим міжнародним договорам і законам; 4) про відповідність Конституції цілей і діяльності політичних партій; 5) про конституційну скаргу. Предмет конституційного контролю, як видно з наведеного, містить контроль за відповідністю актів не лише Конституції, а й також ратифікованим міжнародним договорам і законам.

По-шосте, специфікою механізму стримувань і протигаг Польської Республіки є функціонування Державного трибуналу. Конституція встановлює, що «за порушення Конституції або закону у зв'язку з займаною посадою або у сфері виконання своїх службових обов'язків конституційну відповідальність перед Державним Трибуналом несуть: Президент Республіки, Голова Ради Міністрів, а також члени Ради Міністрів, Голова Польського Національного Банку, Голова Верховної Палати Контролю, члени Всепольської Ради Радіомовлення і Телебачення, особи, яким Голова Ради Міністрів доручив керівництво міністерством, а також Головнокомандувач Збройними Силами» (стаття 198). Конституційну відповідальність перед Державним Трибуналом несуть також депутати і сенатори, які (згідно зі статтею 107) можуть бути позбавлені мандата саме Державним трибуналом. Закон «Про Державний трибунал» установлює відповідні санкції до посадових осіб вищих органів державної влади: втрата активного і пасивного права голосу; втрата деяких або всіх нагород і почесних звань; заборона зайняття керівних посад або виконання особливо відповідальних функцій у державних органах і громадських організаціях, позбавлення депутатського мандату (від 2 до 10 років). Державний трибунал (як судова інстанція) характеризується також тим, що його рішення не може бути оскаржене [6].

Підбиваючи підсумки аналізу моделі механізму стримувань і протигаг у Польській Республіці, можна стверджувати, що сильний уряд, який опирається на парламентську більшість (парламентсько-урядова система), зустрічає засоби протигага у формі президента (його право розпуску парламенту), особливо у формі ефективного конституційного правосуддя та Державного трибуналу.

2. У Чеській Республіці механізм стримувань і протигага базується як на парламентській традиції першої Чехословацької Республіки, так і на сучасній Конституції ЧР, прийнятій 16 грудня 1992 р. Чеською національною радою.

Механізм стримувань і протигага у цій державі характеризується так:

1) в основі організації публічної влади на національному рівні функціонує парламентсько-урядова система, в якій і парламент (нижня палата – Палата депутатів), і Уряд не обмежені Конституцією в повноваженнях. Конституція взагалі не містить переліку відповідних повноважень цих ключових органів влади. Водночас Уряд (згідно зі статтею 68 Конституції) формується Палатою депутатів та є відповідальним перед нею;

2) уведення інституту прямих виборів Президента конституційним законом 2012 р. посилює позиції глави держави [7]. Незважаючи на новий спосіб отримання ним повноважень та окреслення його конституційного статусу як «глави виконавчої влади», де-факто, глава держави позбавлений механізмів протигага парламентсько-урядовій коаліції. Повноваження Президента щодо формування складу Уряду необхідно розуміти в контексті того,

що протягом 30 днів після призначення Президентом Уряд постає перед Палатою депутатів із проханням про висловлення йому довіри. Якщо протягом указанного часу Уряд такої довіри не отримає, процедура його призначення повторюється, роль Президента дещо зростає. Якщо й другий раз Палата депутатів відмовить у висловленні довіри призначеному Уряду, Президент призначає голову Уряду за поданням голови Палати депутатів. Якщо навіть у такий спосіб сформований Уряд не отримає довіри з боку Палати депутатів, у Президента виникає право розпуску нижньої палати Парламенту і призначення дострокових виборів до неї [8, s. 12–13].

Слабкість конституційних позицій Президента проявляється і в тому, що за частину його повноважень несе політичну відповідальність Уряд Чеської Республіки, оскільки акти на їх здійснення підписує, крім глави держави, також голова Уряду або за його дорученням інший член Уряду. Перелік таких повноважень Президента містить стаття 63 Конституції: а) представляє державу в міжнародних відносинах; б) укладає і ратифікує міжнародні договори; в) є верховним командувачем збройних сил; г) приймає керівників дипломатичних представництв; д) уповноважує і відкликає керівників дипломатичних представництв; е) призначає на посади і підвищує у званні генералів; є) проголошує вибори до Палати депутатів і Сенату тощо. Необхідно вказати й на те, що стаття 50 Конституції наділяє Президента правом вето на прийняті закони, але воно долається нескладною процедурою простої більшості депутатів.

Найбільш ефективним інструментом протигага Палаті депутатів є право Президента на прийняття рішення про достроковий розпуск Палати депутатів за однієї з таких умов: 1) якщо Палата депутатів не висловила довіри новопризначеному Уряду, голова якого був призначений Президентом за поданням Голови Палати депутатів; 2) якщо Палата депутатів не приймає протягом трьох місяців урядовий законопроект, із яким Уряд пов'язує питання довіри до себе; 3) якщо засідання Палати депутатів не проводяться протягом визначеного строку (120 днів); 4) якщо Палата депутатів є неспроможною приймати рішення понад три місяці за умови, що її засідання не були припинені і протягом цього часу вона скликалася на засідання (стаття 35 Конституції). Рішення з цього питання приймається Президентом самостійно;

3) у механізмі стримувань і протигага Конституційний Суд ЧР відіграє особливо помітну роль через сильні конституційні позиції та значний обсяг повноважень, який істотно вищий за польський Конституційний трибунал. Статус Конституційного Суду Чеської Республіки, порядок провадження в ньому визначається законом «Про Конституційний Суд», який був схвалений 1 липня 1993 р. [9].

Відповідно до статті 87 Конституції (змінений у 2000–2001 роках), орган конституційного контролю Чеської Республіки вправі розглядати такі справи: 1) про скасування законів чи їх окремих положень, якщо вони не відповідають конституційному порядку (конституції, конституційним законам

і Хартії прав людини); 2) про скасування інших правових приписів чи їх окремих положень, якщо вони не відповідають конституційному порядку чи законам; 3) про конституційні скарги органів місцевого самоврядування проти незаконного втручання держави; 4) про конституційні скарги проти владного розпорядження чи іншого втручання органів публічної влади до конституційно гарантованих основних прав і свобод; 5) про законні засоби проти рішення з питання визнання виборів депутатів і сенаторів; 6) про можливість втрати виборчого права і про несумісність виконання функцій депутата чи сенатора відповідно до ст. 25 Конституції Чеської Республіки; 7) про конституційну скаргу Сенату проти Президента республіки згідно з ч.2 ст.65 Конституції ЧР (процедура імпичменту); 8) про подання Президента республіки про скасування постанови Палати депутатів і Сенату згідно зі ст.66 Конституції ЧР; 9) про заходи, необхідні для застосування рішення міжнародного суду, котрі є обов'язковим для Чеської Республіки, якщо його не можна застосувати в інший спосіб; 10) про відповідність конституційним й іншим законам рішення про розпуск політичної партії чи іншого рішення, що торкається діяльності політичних партій; 11) спори про обсяг компетенції між органами державної влади й органами місцевого самоврядування, якщо вони не підлягають (згідно із законом) розгляду іншими органами. Крім того, Конституційний суд вирішує справи про відповідність міжнародного договору до конституційного порядку до моменту його ратифікації (статті 10а і 49), до розгляду такого питання міжнародний договір не може бути ратифікований.

За обсягом юрисдикції, як наведено, Конституційний Суд ЧР є одним із найсильніших органів конституційної юрисдикції, зважаючи на: а) захист ним не лише конституції, а й конституційного порядку; б) захист ним конституційно гарантованих прав людини від рішень органів влади, якими вони порушуються (за конституційною скаргою); в) захист прав органів місцевого самоврядування. Важливо розуміти й те, що значна частина діяльності Конституційного суду Чеської Республіки пов'язана з розглядом ним конституційних скарг (у 2013 р. таких скарг було подано 4 078, у 2014 р. – 4 084);

3) у *Словацькій Республіці* механізм стримувань і протипаг визначається Конституцією 1992 р., низкою конституційних і звичайних законів. Особливість Словацької Республіки в перші роки незалежності полягала в тому, що конституційна практика в 1994–1998 р. показала важливість для збереження демократії механізму стримувань і протипаг, а також низку загроз для інститутів консолідованої демократії, якщо такий механізм деформовано. Гіпертрофовані позиції парламенту в системі органів публічної влади в указаний період, включно з повноваженням обирати президента і формувати відповідальний перед ним уряд, за умови дисциплінованої депутатської більшості призвели до чітко виражених авторитарних тенденцій. Згоргання демократичних інститутів було здійснене парламентською більшістю

й Урядом через перерозподіл повноважень, взяття під контроль спецслужб та політизацію останніх. Призначені Президентом голова Уряду і за його пропозицією інші члени Уряду мають протягом 30 днів запропонувати Національній раді свою програму і зажадати вираження довіри (статті 110–113 Конституції СР [10, s. 2667]. Парламент може виразити вотум недовіри Уряду (більшістю від загальної кількості депутатів), що тягне за собою його відставку. Національна рада навіть була наділена правом відкликання Президента (стаття 106 Конституції). Президент за первинної редакції Конституції не міг скласти протипаг парламентсько-урядовій системі. Лише частково інструментом стримування виступав Конституційний Суд. Обмеження демократії в цей період проявлялося в такому: «Ігнорування поділу влади в державі, відбувалися грубі порушення принципів правової держави, порушення діяльності багатьох незалежних організацій, використання приватизації політичними партіями, політичне прощтовхування інтересів окремих осіб і груп, підкорення найважливіших засобів масової інформації (суспільне телебачення, радіо), ускладнення інтеграційних процесів у напрямі Європейського Союзу і Заходу в цілому» [11, с. 56].

Лише чергові парламентські вибори під міжнародним контролем у 1998 р. дозволили подолати кризу демократії в Словацькій Республіці.

Ураховуючи уроки, під час конституційної реформи в 1999–2001 роках механізм стримувань і протипаг було істотно скориговано в таких напрямках:

1) розширено повноваження та іншими способами посилено інститут президентства. Для цього вже в 1999 р. змінами до Конституції СР та спеціальним законом було введено прямі вибори президента та надано повноваження щодо розпуску парламенту за ширшого кола підстав [12]. Згідно з новою редакцією пункту «д» статті 102 Конституції СР, Президент може розпустити Національну раду за такими підставами: 1) вона протягом 6 місяців від часу призначення Уряду не схвалила його програмну заяву; 2) Національна рада СР не розглянула протягом трьох місяців законопроект, із яким Уряд СР пов'язав висловлення довіри до себе; 3) Національна рада СР більше трьох місяців не скликала на чергову сесію або перерва в її засіданнях перевищила вказаний термін; 4) якщо Президента СР не було відкликано внаслідок призначеного Національною радою СР всенародного голосування про відкликання Президента СР. Одночасно зазначимо, Президент отримав право самостійного (без подання Уряду) прийняття рішення щодо накладення вето на закони;

2) водночас у 1999 р. конституційною поправкою було введено інститут відкликання Президента СР із посади, по суті, з політичних мотивів – на основі народного голосування [13]. При цьому рішення про призначення народного голосування про відкликання глави держави схвалюється парламентом більшістю в три п'ятих всіх депутатів. Президент СР вважається відкликаним, якщо під час народного

голосування таке рішення підтримала більшість від зареєстрованих виборців;

3) повноваження Уряду були уточнені під час реформи 2001 р., зокрема, йому надавалося право делегованого законодавства під час інтеграції держави в ЄС. Згідно з частиною 2 статті 120 Конституції, «якщо буде встановлено законом, то уряд має право видавати постанови також на виконання Європейської угоди про співробітництво між Європейським Союзом і його державами-учасниками, з одного боку, і Словацькою Республікою, з іншого» [14];

4) посилювалися позиції Конституційного суду (як його повноваження, так й інституційні гарантії незалежності). Наприклад, до повноважень цього суду було віднесено вирішення справ про відповідність Конституції і конституційним законам тих міжнародних договорів, які вже підписані і для яких необхідна згода Національної ради СР; перевірку предмета петиції, під якою збираються підписи громадян із метою проведення референдуму за народною ініціативою, чи предмета постанови парламенту про призначення референдуму з метою визначення відповідності конституційним законам; про скарги органів місцевого самоврядування на неконституційне або незаконне втручання держави до права на

самоврядування; про визначення конституційності і законності виборів Президента СР; про встановлення відповідності Конституції і конституційним законам рішення про виголошення надзвичайного стану та інших рішень, які впливають з нього [15, с. 96–97].

Реформи конституційної системи Словацької Республіки напередодні та після вступу держави в ЄС (2004 р.) дозволили істотно удосконалити модель розподілу влади, надати їй збалансованості і, як наслідок, ефективності.

Висновки. Таким чином, очевидно, що сегментація публічної влади характеризується функціонуванням «механізму стримувань і противаг» в усіх досліджуваних державах Центральної Європи. Проте моделі й використовувані засоби цього механізму є різними. У Чеській Республіці і в Словацькій Республіці він функціонує навколо моделі парламентської республіки, модифікованої в останні десятиліття інститутом прямих виборів президента, причому в Словацькій Республіці він став результатом конституційного корегування після періоду його деформацій у 1994–1998 роках. Тоді як у Польській Республіці «механізм стримувань і противаг» спирається на конституційну модель класичної «змішаної республіки».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование / Пер, с англ, под ред. А. Салмина, Г. Каменской. Москва: Аспект Пресс, 1997. 287 с.
2. Осятынський В. Краткая история Конституции. В фокусе: польская Конституция 1997 года. Конституционное право: Восточноевропейское обозрение. 1997. № 3 (20) / № 4 (21). С. 52–63.
3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. 1997. Nr. 78. poz. 483. s. 2413–2470.
4. Elgie R. Varieties of Semi-Presidentialism and Their Impact on Nascent Democracies. Taiwan Journal of Democracy. December 2007. Volume 3. No. 2. S. 53–71.
5. Ustawa z dnia 1 sierpnia 1997 r. Prawo o Trybunale Konstytucyjnym. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. 1997. Nr 102. Poz. 643. S. 3210–3222.
6. Ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu. Dziennik Ustaw. 1982. Nr 11. Poz. 84. S. 232–234.
7. Ústavní zákon 71/2012 Sb. o zavedení přímé volby prezidenta ze dne 8. února 2012, kterým se mění ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů. URL: http://www.volbaprezidenta.cz/zakon_o_prime_volbe_prezidenta_ceske_republiky/.
8. Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992. Sb. zákonů České republiky č. 1/1993. S. 3–17.
9. Zákon ze dne 16. června 1993 o Ústavním soudu 182/1993 Sb. URL: <http://www.usoud.cz/zakon-o-ustavnim-soudu/>.
10. Ústava Slovenskej republiky z 1 septembra 1992. Sb. zákonů ČSFR č. 460/1992. S. 2660-2678.
11. Кривий В. Разграничительные линии в словацком обществе: множество режимов, коммунизм и индустриальная модернизация. Опыт демократических преобразований Словакии / сост. и общ.ред. М. Бутора, Г. Месежникова и М. Коллара. Братислава, 2007. 213 с.
12. Zákon Narodnej rady Slovenskej republiky z 18. marca 1999 o spôsobe voľby prezidenta Slovenskej republiky, o ľudovom hlasovaní o jeho odvolaní a doplnení niektorých ďalších zákonov. Zb. zákonov č. 46/1999. S. 422–435.
13. Ústavný zákon č. 9 zo 14. januára 1999, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení ústavného zákona č. 244/1999 Z.z. Zb. zákonov SR č. 9/1999. S. 110–112.
14. Ustavny zakon z 23. februara 2001, ktorym sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992. Zb. v znení neskorších predpisov. Zbierka zákonov č. 90/2001. S. 1226–1236.
15. Лемак В. Адаптація конституційної системи Словацької Республіки до вимог європейської інтеграції (реформа 2001 р.). Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. 2002. Вип. 18. С. 93–98.